

Mesut Can Akçay*

Jan-Werner Müller (2021). Popülizm Nedir?

Çağdaş demokratik sistemlerde popülizm; siyasal, toplumsal, ekonomik ve küresel düzeydeki etkileriyle öne çıkan bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı dinamiklerle ortaya çıkan popülizme yönelik halen kapsamlı bir tanım geliştirilememiştir. Bu durum popülizmin ortaya çıktığı dönem ve siyasal bağlama göre kategorize edilmesine yol açarken literatürde çeşitli tanımlama ve sınıflandırma girişimlerinde bulunulmuştur. Popülizmin temelinde tepki unsurunun bulunduğundan yola çıkan bazı araştırmacılar, “hareket” yaklaşımını ortaya atarken (Wiles, 1969); bazı araştırmacılar iktidar süreçlerine odaklanarak popülizmi, “siyasal strateji” olarak tarif etmiştir (Weyland, 2021). Michael Freeden’in (2003) “makro” ve “mikro” ideoloji analizinden hareket eden bazı araştırmacılar popülizmi “ince bir ideoloji” olarak tanımlamaya başlamıştır (Mudde, 2004). Bununla birlikte popülizm, yakın dönemde siyasal aktörlerin retorik tarzlarına odaklanan araştırmacılar tarafından “siyasal tarz” olarak değerlendirilmiştir (Moffit, 2016). Benzer şekilde Laclau ve Mouffe’nin çalışmalarıyla kavramsal çerçevesi şekillenen “söylem” yaklaşımı sol popülizm araştırmalarında teorik tartışmalara konu olmaktadır (Laclau, 2005; Mouffe, 2019).

Literatürde; elit karşıtlığı, homojen halk ve milli irade gibi unsurlar sıklıkla popülizme atfedilmektedir. Bu unsurlar popülizme içkin olmasına karşın kavramın günümüzdeki farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlardaki görünümünü kapsayan bir tanım geliştirilememiştir. Jan-Werner Müller (2021) tarafından kaleme alınan “Popülizm Nedir?” başlıklı eser popülizmi anlama ve tanımlama çabalarına disiplinlerarası bir perspektifle yaklaşarak alternatif bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Müller, popülizmin pratik ve teorik açıdan incelenmesi gerektiğine dikkat çekerek popülizm literatüründe öne çıkan tartışmalara net yanıtlar aramaktadır. Kitapta popülistlerin kim olduğu, hangi söylemlere başvurdukları, iktidar süreçlerinin nasıl geçtiği ve popülizmin mücadele edilmesi gereken bir olgu olup olmadığı gibi konulara odaklanılmaktadır. Müller, popülizmi; müphem bir olgu olarak değerlendiren yaklaşımları eleştirmekte ve popülizmin pratik ve teorik analizler ile bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Müller, kitabın son bölümünde ileri sürdüğü “yedi tez” ile popülizme atfedilen özelliklere yeni bir alternatif ileri sürmektedir. 2016’da Was ist Populismus? özgün adıyla yayımlanan kitap, Türkçe literatüre 2017’de İletişim Yayınları tarafından

* Bağımsız Araştırmacı, mesutcanakcay@gmail.com, ORCID: 0000- 0003- 4375- 8228

kazandırılmıştır. Müller'in popülizm araştırmalarına konu olan makalelerinden yararlandığı kitap bu yönüyle “derleme” niteliği taşımaktadır.

Kitabın “Giriş: Herkes Popülist Midir?” başlıklı giriş bölümünde popülist retoriğin karakteristik unsurlarının eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Müller, popülüze atfedilen özelliklerin kavramın doğasını anlamada yeterli olmadığı kanısındadır. Ona göre popülizm tanımlarında başat bir yere sahip olan “elit karşıtlığı” tek başına belirleyici bir unsur değildir. Popülistlerin elit karşıtlığı aynı zamanda çoğulculuk karşıtlığı ile bir arada düşünülmelidir. Zira bu karşıtlık popülistlerin kendilerini halkın gerçek temsilcileri olarak tarif etmelerinin esaslı bir unsurudur. Popülizm-demokrasi ilişkisinin politik süreçlerdeki etkisini değerlendiren Müller, elit ve çoğulculuk karşıtlığına dayanan popülizmin bir tür “kimlik siyaseti” olarak demokrasiyi tehdit ettiğini ifade etmektedir. Kendilerini halkın gerçek temsilcisi olarak tarif eden popülistler %50+1 oy ile iktidara geldiklerinde “milli iradenin” tezahür ettiğini savunmaktadır. İktidardaki popülistler halkın %100'ünü temsil ettiklerini iddia ederek demokratik sistem içerisinde ahlaki bir meşruiyet yaratmakta pek mahirdir. Popülistlerin bu tutumları demokratik çoğulculuğun reddedilmesi ve muhaliflerin gayrimeşru olarak görülmesine yol açarken demokratik sistem ve anayasal kurumlar tehdit altında kalmaktadır (ss.13-16).

Müller, kitabın “Popülistler Ne Söyler?” başlıklı birinci bölümünde popülizmin karakteristik özelliklerini mercek altına almaktadır. Popülistlerin kendilerini nasıl tarif ettikleri, hangi söylemlere başvurdıkları, demokrasi-popülizm ilişkisi bu bölümün genel hatlarını oluşturmaktadır. Günümüzde kimlerin popülist olarak nitelendirildiğine yönelik süren tartışmalara dikkat çeken Müller, bu tartışmaların bir tür çıkmaza yol açtığı görüşündedir. Ona göre popülizmin ne olduğu ve kimlerin popülist olduğu meselesinden önce popülizm-demokrasi ilişkisine yoğunlaşmak gerekir. Literatürde demokrasiyle ilişkisi kapsam dışında tutulan popülizm tanımları karmaşaya yol açmak dışında müspet bir fayda sağlamamaktadır. Popülizm tanımları demokrasinin eksikliklerini ve geliştirilmesi gereken yönlerini ortaya koyduğunda popülizmin üzerindeki örtü kalkmaya başlayacaktır (ss.24-26). Bununla birlikte popülizmi açıklamaya yönelik çabalarda sıklıkla kullanılan “öfke”, “kızgınlık” ve “hınç” gibi duygusal rahatsızlığı yansıtan kelimelerden kaçınılmalıdır. Müller'e göre bu tür kelimeler; Nietzsche'nin Ahlakın Soykütüğü'ndeki çağrışımlarıyla “güçsüz” ve “tepkisel” bir ruh halini yansıtmaktadır. Bu durum liberal elitlerin popülistleri küçük görmelerinde esaslı bir unsurdur. Ayrıca duygusal açıklamalar popülistlerin destekçisi olan geniş halk kitlelerinin basitleştirilmesine yol açmaktadır (ss.30-33).

Müller, popülizmin “*siyasetin özgül bir ahlakçı bakışla tasavvur edilmesine dayandığı*” kanısındadır. Buna göre popülizm halk ile seçkinler arasındaki keskin bir karşıtlık üzerinden inşa edilmektedir. Popülistler sadece kendilerinin halkın gerçek temsilcileri olduğunu savunurken çoğulculuğu reddetmekte ve muhalefeti gayrimeşru olmakla itham etmektedir. Bu haliyle popülizm temsili demokrasinin ortaya çıkmasıyla güçlenmiş ve halkın birliğine dayanan tekil bir temsil anlayışına işlerlik kazandırmıştır. George Wallace örneği, popülist retoriğin halk

adına konuşma iddiasını gösterirken bu söylemin dışlayıcı doğasını ırkçı bir tezahürle gözler önüne sermiştir (ss.36-39). Nitekim popülistlerin halkın gerçek temsilcileri oldukları söylemi sembolik bir temsil anlayışını yansıtmaktadır. Popülistler halkı, ahlaken saf ve homojen bir bütün olarak görmektedir. Halkı yalnızca kendilerinin temsil edebileceğinden hareket ederek halkın istek ve özlemlerini kendilerine mal etmektedir. Rousseaucu izler taşıyan bu yaklaşım siyasal önerileri basitleştirirken muhalefetin söylemlerini gayrimeşru kılmaktadır. Benzer şekilde popülistler, seçim sonuçlarından beklediklerini elde edemediklerinde halkın iradesinin engellendiği söylemine başvurmaktadır. Macaristan’da Viktor Orban, Amerika Birleşik Devletleri’nde Donald Trump gibi liderler bu duruma somut birer örnek teşkil etmektedir (ss.42-50). Bununla birlikte popülist liderliğin halkın ortak çıkarlarını temsil etme iddiası popülist retorik’in önemli unsurlarından biridir. Kendisine karizmatik nitelikler atfedilen lider; temsil gücü yüksek, halk adına, halk için çalışan bir imaja sahiptir. Lider, halk ile doğrudan iletişim kurarak medya, partiler, yargı organları gibi aracı kurumları aradan çıkararak bir tür “aracısız iletişim” illüzyonu yaratmaktadır. “Chavez halktır!” sloganı popülist liderliğin en tipik sembollerindendir. Benzer şekilde Trump’ın X (Twitter) platformunu halk ile aracısız iletişim biçimi olarak kullanması önemli bir popülist liderlik göstergesidir (ss.50-56).

Kitabın, “Popülistler Ne Yapar ya da İktidardaki Popülistler?” başlıklı ikinci bölümünde popülizmin iktidar süreçlerine odaklanılmıştır. Müller’e göre popülistler iktidara geldiklerinde seçkin karşıtlığı ve mağduriyet söylemini merkeze alarak her türlü başarısızlıklarını dış güçlere ya da yozlaşmış elitlere atfetmektedir. Bu retorik sayesinde lider karizması ve iktidar meşruiyetinin korunacağı varsayılmaktadır. Popülistler, toplumsal krizler ile “biz ve onlar” çatışmasıyla halkı mobilize ederek kitlesel desteğini sürdürmenin uğraşını vermektedir. Kendilerini halkın gerçek temsilcileri olarak tarif eden popülistler; yargı, medya, sivil toplum gibi alanları tahakküm altına alma eğilimindedir. Ayrıca partiye yakın seçmenler ile oy potansiyeline sahip olan kitleler kayırmacılık ile ödüllendirilmektedir. Bu pratikler halkın iradesini uygulama retorik’i ile popülistlere meşruiyet sağlamaktadır (ss. 59-67). Örneğin halkın gerçek temsilcisi lider; eylemlerini halkın iradesini yerine getirdiğini söyleyerek meşrulaştırmaktadır. Seçmen çoğunluğu ile iktidara gelen popülistler için bu durum demokratik görülmektedir. Popülistlerin kontrol ve denetim yoluyla iktidarlarını koruması anayasal iklimi ve çoğulcu yapıyı tehdit etmektedir. Nitekim demokrasi resmi olarak ortadan kalkmamaktadır. Müller’e göre bu durum popülistlerin uluslararası görünüm ve itibara önem vermelerinden ileri gelmektedir. Zira antidemokratik bir iktidarın demokrasiyi askıya alması uluslararası anlaşmaları etkileyebileceği gibi finansal destek kaybına da yol açabilmektedir. Sonuç olarak popülistlerin antidemokratik ve çoğulculuk karşıtı uygulamaları demokrasiye zarar vermektedir. Ancak bu tip rejimler genel olarak otoriterleşmemektedir. Müller, bu tip rejimlerin “liberal olmayan demokrasi” terimiyle örtbas edildiği yorumunda bulunmuştur (ss. 68-76).

Müller’e göre popülizm anayasanın; hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları gibi temel değerlerine karşıdır. Ona göre popülistler muhalefet dönemlerinde anayasal kurumları halkın

iradesini gasbettiği gerekçesiyle eleştirirken iktidar dönemlerinde kendi anayasalarını yazma eğilimi göstermektedir. Popülistler, bu anayasada kendi “gerçek halk” tanımlarını yaparak muhalefeti dışlamaktadır. Macaristan’da 2012’de yürürlüğe giren “Temel Yasa” ve Venezuela’daki popülist etkiyle hazırlanmış “anayasalar” yargı erkini zayıflatırken yürütme erkini güçlendirmiştir. Tüm bu popülist stratejiler, demokratik kurumların tahrip edilmesine yol açmaktadır. Nitekim Müller, ülkelerde serbest seçimler yapılmaya devam ettiği için çoğulcu yapının askıya alınmadığını vurgulamaktadır (ss.78-86). Bununla birlikte Müller, halktan gelen her çoğulcu mücadelenin popülist olmadığına dikkat çekmektedir. Yakın dönemde bazı ülkelerde cereyan eden demokratik mücadeleler daha çok “Biz halkız!” fikrinden doğmuştur. Mısır’daki Tahrir Meydanı ve Türkiye’deki Gezi Parkı gibi halk temelli hareketler Müller’e göre devrimci ve demokratik olmasına karşın popülist hareketler değildir. Zira bu tip hareketler popülistlerin tek tip halk iddiasına karşı çoğulcu bir demokratik yapı talebiyle ortaya çıkmaktadır (ss. 86-93).

Kitabın “Popülistler ile Nasıl Başa Çıkılır?” başlıklı üçüncü bölümünde yakın dönemde popülizmin Batı’daki sosyo-ekonomik tezahürlerine odaklanılmıştır. Bu bölümün ana temasını Müller’in liberal yaklaşımları reddeden anlayışını temellendirmesi oluşturmaktadır. Müller’e göre popülistleri tümüyle dışlamak uygun bir yaklaşım değildir. Müller’in çözüm önerisi popülizme karşı özgül siyasal koşullarla yanıt geliştirilmesidir. Bu anlamda popülizm, halkın özyönetim beklentisini yerine getirme iddiasında bulunarak seçmenlere çekici gelmektedir. Nitekim halkın homojen olarak tanımlanıp yalnızca kendilerinin temsil edebileceğini savunmaları demokrasinin çoğulcu yapısını zedelemektedir. Demokratik sistemlerde siyasal partiler çoğulcu yapının önemli bir unsurudur. Dolayısıyla partilerde gözlemlenen çözümler popülizmin yükselişine ortam hazırlamaktadır (s.17). Bununla birlikte popülizmin “gerçek halk” vurgusu dışlayıcıdır. Müller’e göre liberal demokratlar popülistleri dışlamak yerine onların savlarına kamusal alanda cevap vermelidir. Zira popülistlerin seçmen kitlelerinin beklentilerini benimsemeleri en temelde çoğulcu yapının bir gereğidir. Müller, ülkenin yasal çerçevesine aykırı davranmadığı sürece popülist aktörler ile iletişim kurulmasını önermektedir. Popülistleri dikkate almamak popülist retorik’in elit karşıtı söylemini güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Her ne kadar popülizme dönüşsede Bolivya’da Evo Morales, toplumdan dışlanmış hisseden kesimleri temsil ettiğini dile getirerek demokratik katılımı içeren bir potansiyel meydana getirmiştir (ss.96-104).

Müller’in, popülizme yönelik son dikkatleri Nasyonal sosyalizm ve İtalyan faşizminin popülist niteliklerine dairdir. Ona göre bu iki hareket; popülizmin vazgeçilmez unsurları olmayan ırkçılık, şiddetin yüceltilmesi ve radikal liderlik gibi unsurları içerisinde barındırmıştır. Bu haliyle bu hareketlerin yalnızca popülist yönüne dikkat çekmek doğru bir yaklaşım sunmamaktadır. Ona göre savaş sonrası dönemde Avrupa’da, totalitarizm ve popülizm korkusuyla halkın egemenliğinin kısıtlayan bir demokratik düzen kurulmuştur. Nitekim bu düzen popülistlerin halk merkezli söylemleriyle çatırdamıştır. Popülizmin yükselişi günümüzde devam

etmektedir. Öte yandan Müller, sol popülizmin “halk inşası” söylemiyle tehlikeli olabileceğini ifade etmiştir. Onun önerisi toplumdaki “dışlanmışları” kapsayan, adalete dayalı “yeni bir toplum sözleşmesinin” gündeme getirilmesidir. Bu tür bir sözleşme ise büyük katılımlı koalasyonların anayasal uzlaşıları ile mümkündür. Keza popülistleri dışlamak yerine muhatap almak geniş kitlelerin ihmal edilmemesi ve çoğulcu yapının güçlenmesi anlamına gelmektedir (ss.113-118).

Kitabın “Sonuç: Popülizm Üzerine Yedi Tez” başlıklı son bölümü Müller’in popülizmin doğasına ilişkin ileri sürdüğü görüşleri içermektedir. Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir. 1) Popülizm, temsili demokrasilerde “gerçek halkı” temsil etme iddiasıyla filizlenmektedir. Nitekim popülizmin çoğunluğun iradesini yücelten retorığı çoğulculuk karşıtlığına dönüşerek demokrasiyi tahrip etmektedir. 2) Popülizme atfedilen seçkin karşıtlığı popülizmi tanımlamak için yeterli bir unsur değildir. Popülistler hem elit karşıtı hem de çoğulculuk karşıtıdır. Sadece kendilerinin halkın gerçek temsilcisi olabileceğini savunurlar. Politik rakipler halkın iradesini yansıtmadığı için halkın bir parçası olarak kabul edilmemektedir. 3) Popülistler için önemli olan siyasal sonuçları daha sonra ortaya çıkarılacak olan sembolik bir “gerçek halk” temsili yaratmaktır. Popülistler böylelikle siyasal alandaki pozisyonlarını ampirik karşı duruşlara kapattıklarını varsayarlar. 4) Popülistlerin referandum vurguları siyasal katılımın artırılması beklentisine dayanmamaktadır. Popülistlerin sık sık referandum gibi araçları gündeme getirmelerinin temelinde “halkın iradesine” dayalı olarak onaylanma ihtiyacı yer almaktadır. 5) Popülistlerin sivil toplum üzerinde tahakküm kurmaları, baskı yoluyla anayasayı kendi beklentileri doğrultusunda düzenlemeleri, partizanlık ve kayırmacılık gibi uygulamaları eninde sonunda çatışmaya yol açmaktadır. 6) Popülistler demokrasi için bir tehdittir. Ancak bu popülistler ile diyalog kurulmasına engel değildir. Popülistlerin gündeme getirdiği konular, onların formüle ettikleri şekilde olmasa da ciddiye alınmalıdır. 7) Popülizm, halkı siyasal alana yaklaştırdığı iddialarına rağmen demokrasinin düzelmesine yönelik olarak ortaya çıkmaz. Toplumdaki dışlanmış grupların temsil sorunlarını gündeme getirir. Nitekim popülistlerin halkın gerçek temsilcileri oldukları söylemi geçersizdir. Liberal demokrasiler popülizmin gündeme getirdiği temsil ve çoğulculuk meselelerine odaklanmalıdır. Popülist seçmenlerin talep ve beklentilerine nasıl yaklaşılması gerektiğine dair çözümler üretmelidir (ss.119-121).

Jan-Werner Müller’in “Popülizm Nedir?” adlı eserinde, popülizmin kimler tarafından temsil edildiği, hangi söylemlere başvurduğu ve iktidar süreçlerinin nasıl şekillendiği gibi konular disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınmıştır. Müller, popülizmin müphem bir olgu olarak tarif edilmesini eleştirerek “elit” ve “çoğulculuk” karşıtlığı temelinde net bir popülizm tanımı sunarak popülizmin temel açmazlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmiştir. Kitap bu yönüyle popülizm literatürüne yeni bir kavramsal ve analitik bir çerçeve kazandırmıştır. Popülizm literatüründeki karmaşık ve çok boyutlu tanımlama çabalarına karşı Müller, teorik ve ampirik analizleri birleştiren açık bir metodoloji takip etmiştir. Bilhassa popülizmin karakteristik özelliklerine dair ileri sürdüğü “yedi tez” çoğulculuk karşıtlığı, temsil krizi gibi popülizm aç-

mazlarını ele alması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Müller'in popülizme yönelik net bir tanım, açıklama ve çözüm önerileri sunma hedefi sol popülizmin demokratik potansiyelini ve popülizmin otoriterlik ve faşizmle ilişkisini derinlemesine inceleme konusunda sınırlılıklar taşımaktadır. Örneğin sol popülizmin potansiyel olarak çoğulculuğu güçlendirebilecek kapsayıcı halk tanımlarına daha fazla yer ayrılabilirdi. Benzer şekilde popülizmin faşist bir yönde ilerleme potansiyeli Avrupa'daki aşırı sağ popülist aktörler bağlamında yeterince irdelenmemiştir. Sonuç olarak "Popülizm Nedir?" adlı kitap, popülizmin karmaşık ve esnek yapısına dair bağlamsal ve kültürel farklılıkları derinlemesine ele almamasına karşın popülizm üzerine alternatif bir kavramsal çerçeve sunarak literatüre önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynakça

- Freedman, M. (2003). *Ideology: A very short introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*, London and New York: Verso.
- Moffitt, B. (2016). *The Global rise of populism: performance, political style, and representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Mouffe, C. (2019). *Sol Popülizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist, *Government and Opposition*, 39 (4), 543-544.
- Müller, J. W. (2021). *Popülizm Nedir?*, (O. Yıldız, Çev., 5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Weyland, K. (2001). Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics, *Comparative Politics*, 34 (1), 1-22.
- Wiles, P. (1969). A Syndrome, not a doctrine, G. Ionescu & E. Gellner (Ed.), *Populism: Its Meanings and national characteristics* içinde (166-179, ss.). The Garden City Press.